

Н. Гриньова (Сербіновська)(м. Умань)

ВИКОРИСТАННЯ ГРАФІЧНИХ МЕТОДИК В ПСИХОДІАГНОСТИЦІ ТА ПСИХОАНАЛІЗІ

Резюме. В статті розглядаються особливості застосування графічних методик та порядок інтерпретації малюнків в психодіагностиці і психоаналізі. Ставиться акцент на доцільності використання психоаналітичного підходу до аналізу малюнку, що забезпечує пізнання глибинних феноменів психіки. **Ключові слова:** графічні методики, малюнок, інтерпретація, символ, несвідоме, комплекс тематичних психомалюнків.

Резюме. В статье рассматриваются особенности использования графических методик и последовательность интерпретации рисунков в психодиагностике и психоанализе. Делается акцент на целесообразности применения психоаналитического подхода к анализу рисунку, что обеспечивает познание глубинных феноменов психики. **Ключевые слова:** графические методики, рисунок, интерпретация, символ, бессознательное, комплекс тематических психорисунков.

Постановка проблеми. Серед сучасних методів психологічних досліджень популярними залишаються проєктивні методи, особливо графічні (малюнкові) методики, що використовуються психологами для діагностики внутрішнього світу дорослих та дітей. Популярність їх застосування можна пояснити порівняно легкою процедурою проведення та обробки результатів, цікавістю до зображувальної діяльності піддослідних, розширеними діагностичними можливостями, швидшим встановленням контакту між психологом та клієнтом, терапевтичним ефектом. Малюнок є могутнім психодіагностичним засобом, що використовується в психодіагностиці з різною метою. Так аналіз літератури свідчить, що малюнок використовували такі вчені: для діагностики інтелекту й особистості піддослідного Ф. Гудінаф [11], К. Махвер [5], Ю.С. Савенко [3], Д. Харріс [1] тест «Намалюй людину»; для вивчення психологічних особливостей людини С. А. Болдирєва [3], А.Л. Венгер [3], М.З. Дукаревич

[15], А. І. Захаров [1], М. М. Кольцова [2], В.С. Мухіна [2], О. Потьомкіна [9], Є. Романова [9] тести «Картина світу», «Автопортрет», «Неіснуюча тварина», «Дерево»; для вивчення внутрішньо сімейних відносин Р. Бернс [2], В. Вульф [1], А. Захаров [1], С. Кауфман [2], Н. Корман [3], Т. Хоментausкас [14], В. Хьюлс [10] тест «Малюнок сім'ї»; для вивчення індивідуальності піддослідного та проявів несвідомого Дж. Бук [10], П. Бура [7], Є. Жюккерт [10], К. Кох [7], Р. Стора [7], Ж. Шлібе [10] тест «Дерево»; для вивчення несвідомого С. Бах [12], А. Менегетті [6], Г. Ферс [12], А. Фрейд [13], К.Г. Юнг [17], Й. Якобі [12], Т.С. Яценко [16, 17].

Є. Романова [9], О. Потьомкіна [9] присвячують графічним методикам окрему працю, в якій описують історію їх виникнення і становлення. Автори вказують, що «графіка (грец. graphike, від grapho — пишу) це вид образотворчого мистецтва, яка включає не тільки малюнок, а й друковані художні вироби (гравюра, літографія та ін.), спільним для яких є виражальні можливості та зображувальні засоби: контурні лінії, штрихи, плями» [9, с. 22]. Спочатку термін «графіка» застосовувався до письма та каліграфії, а в кінці ХІХ – на початку ХХ століття набуває нового значення та різноманітного втілення. В цей час починає розвиватися малюнок під впливом різних напрямків, періодів, несучи у собі їх характерні ознаки, відбиток поколінь, індивідуальність автора [9]. В загальному визначені малюнок – це «зображення, що виконане від руки з допомогою графічних засобів (контурної лінії, штриха, плями чи їх різних поєднань), лежить в основі всіх видів зображення на площині (живопису, графіки, рельєфу та ін.) та існує в багатьох видах, що поділяються за методами малювання, темами, жанрами, призначенню, техніці, характеру виконання» [9, с. 40]. Авторки стверджують, що графічне зображення це «повідомлення для іншого, що несе у собі відбиток особистості, її настроїв, стан, почуття, особливості уявлень, відношення та ін.» [9, с. 2], та виділяють два методи психодіагностики відповідно видів графічного продукту людини: 1) метод психографічного аналізу тексту; 2) психодіагностичні

малюнкові тести. Наголошують, що «проективний малюнок завжди неявно містить більше істотної інформації, чим автор свідомо вкладає в нього, а результати графічних методик найменше піддаються контролю свідомості, тому малюнок на задану тему є вельми могутнім психодіагностичним засобом» [9, с. 64].

Метою дослідження є висвітлення особливостей використання графічних методик, послідовність інтерпретації малюнків в психодіагностиці та психоаналізі.

Виклад основного матеріалу. Перший малюнковий тест пов'язують з ім'ям Ф. Гудінаф [11], яка створила тест «Намалюй людину» - першу стандартизовану графічну методику. Авторка зазначає, що дитячий малюнок відображає ступінь оволодіння дитиною ключовими поняттями та свідчить про рівень розвитку інтелекту, який не залежить від рівня засвоєння знань та умінь, навичок малювання [11]. Перша стандартизація тесту була здійснена в 1926 році, друга в 1963 році учнем Ф. Гудінаф Д.Харрісом [11]. Основна увага приділялася деталям малюнку, що є показниками рівня розумового розвитку дитини. Малюнок розглядався як виражене в графічній формі поняття (уявлення) дитини про предмет [3]. Дана методика широко використовується в комплексному дослідженні, особливо ефективна для отримання першого уявлення про рівень розумового розвитку дитини. К. Махвер [5] в 1948 році пропонує модифікований тест «Намалюй людину» для вивчення особистості піддослідного, додавши ще одне завдання «Намалюй людину протилежної статі» та опитування після виконання малюнку, що стосувалося віку, освіти, сімейного стану, звичок намальованої людини. Авторка стверджує, що малюнок є вираженням «Я» піддослідного, а оточуюче зображення людини на папері є реальним оточенням [5]. Людська фігура, зображена індивідом чітко співвідноситься з його тривогами, конфліктами, компенсаціями. Істотними аспектами самопрезентації суб'єкта виступають: розмір фігури та її положення на папері, швидкість руху руки при малюванні, натиск, твердість та зміна ліній,

завершеність окремих частин, поза фігури, спонтанність чи ригідність та ін. Під час аналізу надається значення пропорціям кожної частини тіла, особливостям зображення основних частин тіла, різних деталей малюнка, що оцінюються відповідно до психоаналітичної символіки [5]. Авторка твердить, що асоціації, які виникають у піддослідного до виконаного ним малюнку, являють собою вербальне підтвердження значимості власної освіти та досягнень в інтелектуальній сфері, а також фрустрації, які існують в цій сфері [5]. Отже, К. Маховер використавши асоціації до малюнку, та психоаналітичну символіку продемонструвала, що аналіз суб'єкта буде більш глибоким, якщо буде спиратися на психоаналітичні поняття.

Венгер А.Л. [3] зазначає, що малюнкові методики, як і інші проєктивні тести, дуже інформативні так як дозволяють виявляти психологічні особливості людини. Малюючи той чи інший об'єкт, людина мимоволі, а інколи і свідомо передає своє відношення до нього, малює те, що є найбільш важливим, значимим. Якщо якась тема особливо хвилює, то при її зображенні проявляться ознаки тривоги. Малюнок – це завжди якесь повідомлення, зашифроване в образах. Завдання психолога полягає у тому, щоб розшифрувати його, зрозуміти, що говорить йому піддослідний [3]. Серед переваг застосування малюнкових методик визначає наступні: виконання малюнку займає небагато часу; не потребують спеціальних матеріалів (тільки папір та олівці); природна близькість до звичайних видів людської діяльності (особливо дітям); для виконання методик не потрібний високий рівень розвитку мовлення (якщо застосовується для діагностики дитини дошкільного віку); можуть передувати початку клінічної бесіди; неможливість підробки власного «Я», тобто представлення себе не таким, яким є в дійсності; відображають несвідомі імпульси й переживання; можуть проводитися неодноразово і без обмеження в часі; застосовуються до людей в будь-якому віці; мають терапевтичне значення [3]. Вчений стверджує, що для успішної психодіагностики особистості з використанням графічних методик не достатньо знання значень тестових

показників, необхідно володіти загальною логікою аналізу, що дозволяє розглядати ці показники в їх взаємозв'язках, в противному випадку замість цілісної картини отримаємо безсистемний набір психологічних характеристик [3]. Отже, головним є виявлення взаємозв'язків між символами малюнками, а не окрема інтерпретація образів.

Тест «Малюнок сім'ї» застосовується для виявлення особливостей внутрішньо сімейних відносин. Діагностичні процедури та порядок інтерпретації детально досліджені та описані Т. Хоментаскасасом [14]. Хоча ідея застосовувати малюнок сім'ї як діагностичний тест з'являється у роботах Р. Бернса [2], В. Вульфа [1], А. Захарова [1], С. Кауфмана [2], Л. Кормана [9], В. Хьюлса [9]. Вчені стверджують, що в малюнках діти можуть виразити те, що їм важко сказати словами, так як малюнок більш відкрито передає смисл зображеного, чим вербальне мовлення [1]. Дана методика сприяє встановленню гарного емоційного контакту психолога з дитиною, знімає напругу в ситуації обстеження. Особливо ефективно використовувати для дослідження дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Внаслідок інтерпретації малюнку можна визначити: ступінь розвитку зображувальної культури (стадію), особливості психологічного стану дитину під час малювання, особливості внутрішньо сімейних відносин та емоційного самопочуття дитини в сім'ї, ступінь емоційної близькості членів сім'ї [14]. Діагностичними показниками виступають: примітивність зображення, або чіткість та виразність образів; сильна штриховка, маленькі розміри зображення свідчать про неблагополучний фізичний стан дитини, ступінь напруги, скутості; великі розміри, яскраві кольори говорять про відсутність напруги, скутості, втоми; відстань між членами сім'ї та характер взаємодії між собою, що свідчить про емоційну близькість чи її відсутність у сім'ї [14]. Розгорнуту систему аналізу та інтерпретації «Малюнок сім'ї» створює В. Вульф [3] в 1947 р. В малюнку вчений аналізує: послідовність малювання членів сім'ї (значимість ролі людей), їх просторове розміщення, пропуск членів сім'ї (прагнення зменшити емоційно

неприйнятного члена сім'ї, позбутися його); різницю між графічними презентаціями в формах і пропорціях (величина, яка детермінована психічними факторами) [3]. Звертає увагу на розміщення фігур, що повторюється в інших малюнках, яке відображає значимі реалії для дитини. Важливим є той факт, що вчений вказує на осмислення самим піддослідним намальованого при інтерпретації малюнку, якщо це не можливо інтерпретація стає суто суб'єктивною.

Подальший розвиток аналізу «Малюнку сім'ї» представляють методики Р. Бернса [2], С. Кауфмана [2], Л. Кормана [9], В. Хьюлса [9]. Р. Бернс і С. Кауфман пропонують модифікацію тесту «Малюнок сім'ї» - тест «Кінестетичний малюнок сім'ї». Автори вважали, що при звичайному завданні «намалюй свою сім'ю» дитина часто малює статичну картину, на якій всі члени сім'ї розміщені в один ряд і повернуті обличчя до спостерігача, тому пропонують нову інструкцію «Намалюй малюнок, в якому кожний член сім'ї і ти що-небудь роблять» [2]. При інтерпретації виділяють чотири рівня аналізу: характеристики індивідуальних фігур (особливості), їх дії (енергія, поведінка, що може відображати злість, заздрість, суперництво, прагнення до близьких контактів), стиль (емоційні стосунки), символи (часто повторювані символи, які трактуються відповідно принципам психоаналізу) [2]. Важливим є те, що автори при трактуванні символів не приписують їм фіксоване значення, а шукають індивідуальний смисл для автора малюнку, що набувається в конкретній ситуації.

Новизною робіт В. Хьюлса є те, що вчений вперше аналізує процес малювання, а саме використання олівців, стирання намальованого, викреслювання, сумніви, емоційні реакції, спонтанні коментарії. Модифікацією Л. Кормана є те, що діти малюють не «сім'ю», чи «свою сім'ю», а «сім'ю, як ти її собі уявляєш», таке формулювання передбачає найменше структурування ситуації. Вчений стверджує, якщо дитина малює більшу чи меншу сім'ю, чим вона існує в реальності, то це вказує на функціонування певних захисних

механізмів, чим більше невідповідностей, тим більше незадоволення існуючою реальною ситуацією [9]. Автор аналізує малюнок в трьох аспектах: графічна якість (характер ліній, пропорції фігур, акуратність виконання малюнку, використання простору); формальна структура (пропорції частин тіла, динамічність малюнку, розміщення членів сім'ї); зміст (психолог прагне з'ясувати, який смисл для дитини має малюнок) [9].

Аналіз наукової літератури, яка висвітлює роботи вітчизняних авторів, свідчить про те, що «Малюнок сім'ї» як методику дослідження міжособистісних відносин детально розглядав А.І. Захаров [1]. Вчений стверджує, що «методика має великі діагностичні можливості, оскільки відображає переживання і сприймання свого місця в сім'ї, відношення дитини до сім'ї в цілому та до окремих її членів» [1]. Вчений застосовує варіант методики, яка складається із двох завдань: 1) дитині пропонується намалювати в чотирьох кімнатах, розміщених на двох поверхах, по одному із членів сім'ї, включаючи себе; 2) намалювати сім'ю без будь-яких додаткових інструкцій. Перше завдання виявляє найбільш емоційно значимого для дитини члена сім'ї, на малюнку це той, хто знаходиться поряд з дитиною [1]. Автор виділяє три основні аспекти інтерпретації результатів методики: структура малюнку, особливості намальованих членів сім'ї, процес малювання. Хоментausкас [14] у тесті «Малюнок сім'ї» виділяє способи за допомогою яких діти виражають своє відношення до намальованих людей, представлені факторами «сила-слабкість», «любимість-нелюбимість». Факторний аналіз малюнків, проведений вченим, дозволив з'ясувати, що «сила» представляється в малюнку через зміни співвідношення висоти, ширини, площі фігури. Кількісний аналіз засвідчив, що «сила» передається через малювання піднятих рук, зображення об'єктів в руках. Передача «любимого» і «нелюбимого» здійснювалася шляхом переваги першого за кількістю деталей тіла, кольорів, декорування [14].

Графічний тест «Дерево» застосовується з кінця XIX ст. як психодіагностична методика для вивчення індивідуальності піддослідного,

вперше був описаний Є. Жюккертом [7]. Ж. Шлібе [10] в 1943 році вивчає й інтерпретує різні зображення дерев: просто дерево, мертве, замерзле, щасливе, налякане, сумне, помираюче. Вчений твердить, що зображення повідомляють про особистісні риси людини, емоційні реакції [10]. П. Бура [7] модифікує тест «Дерево» вводячи чотири завдання: 1) намалювати дерево; 2) повторити перше завдання; 3) намалювати ліс; 4) ідентифікувати себе з будь-яким деревом. Перший малюнок інтерпретується як позиція піддослідного до експериментатора, другий – позиція по відношенню до себе, третій – зв'язок з іншими людьми, четвертий – особистісна ідентифікація [7]. К.Г. Юнг [10] стверджує, що людина схожа на дерево: «Дерева мають індивідуальність. Ось чому дерево часто виступає синонімом особистості ... Старий могутий дуб – щось на зразок лісового короля. Серед змісту несвідомого – він центральна фігура, яка відрізняється найбільш яскраво вираженими особистісними рисами. Це прототип самості, символ початку та цілі індивідуального процесу. Дуб знаменує собою ще й несвідоме ядро особистості; рослинна символіка передає глибоко несвідомі стани останньої» [10, с. 135]. В 1949 році К. Кох [7] присвячує тесту «Дерево» окрему працю. Тест застосовувався в клінічній практиці. Особливо ефективним є поєднання тесту з іншими діагностичними методиками, оскільки дозволяє більш точно зрозуміти результати отримані за допомогою них. К. Кох кількісно оцінював пропорції малюнка: співвідношення висоти крони та висоти стволу, співвідношення ширини правої і лівої частини крони [7]. Ще з однією інтерпретацією тесту «Дерево» виступив Р. Стора [10], який розподіляв зображення дерев по схемам: моторні, імажинарні, естетичні чи інтелектуальні. Результати застосування тесту показали наявність етнічних відмінностей (мусульманки зображували коріння дерев). Є. Романова [9], О. Потьомкіна [9] пропонують свій варіант методики «Дерево» з метою виявлення індивідуально-типологічних особливостей людини, який застосовується при індивідуальному та груповому дослідженні. Авторки стверджують, що велика кількість ознак в аналізі зображень, зокрема

дерева, значно ускладнює роботу психолога, їх не можливо запам'ятати. Тому зарубіжні автори часто звертаються до психоаналітичної інтерпретації, що потребує також відповідну підготовку та значний досвід роботи з діагностичними процедурами [9]. Отже, важливим є те, що інтерпретація здійснювалася з позицій психоаналізу, велике значення надавалося символізації ознак зображення дерев. В 1948 році Дж. Бук [10] пропонує комплексу методику «Дім, дерево, людина», яка складається із трьох субтестів «Дім», «Дерево», «Людина», після малювання експериментатор пропонує відповісти на ряд запитань до кожного субтесту. Тест «Автопортрет» застосовують для вивчення особливостей самосвідомості, само відношення і самооцінки особистості. Отже, розробляється велика кількість різних малюнкових тестів, існуючі методики постійно удосконалюються, модифікуються.

Малюнок широко використовується в психотерапії, де вступає засобом для розвитку індивідуальної експресії й здатності до комунікації. Психотерапевти Д. Остер [8], П. Гоулд [8] наголошують на подвійній ролі малюнку як «комунікатора» клієнта з психотерапевтом та клієнта зі своїм внутрішнім «Я». В першому випадку через зображення в малюнку клієнту легше передати особисті переживання, почуття, страхи, тривогу, ніж описати їх вербально, особливо сором'язливим, тривожним особистостям [8]. В другому випадку відбувається «об'єктивація» несвідомого клієнтом, через пізнання на «переробку» зображення малюнку відбувається емоційний та інтелектуальний інсайт, що призводить до вивільнення енергії, внаслідок чого настає полегшення, катарсис [8]. Таким чином, малюнок сприяє швидшому та більш глибокому пізнанню психотерапевтом внутрішнього світу клієнта та його особистісних проблем.

В ортодоксальному психоаналізі графічні методики широко не використовувалися. Хоча З. Фрейд [12] стверджував, що несвідоме символічно проявляється в культурі та мистецтві, а саме в продуктах художньої творчості, тому вчений звертався до творів зображувального мистецтва Леонардо да Вінчі,

Мікеланджело. У своїй практичній діяльності малюнок використовував К.Г. Юнг [10], вказавши, що творчість є одним із найважливіших елементів процесу терапії, засіб зцілення, розвитку особистості. Великого значення надавав символам малюнків як засобам вираження несвідомого. Вчений стверджував: «завдяки цим відображенням, ми можемо наблизитися до використання символів в якості зцілюючого засобу. Ці символи і на психологічному і на соматичному рівні задіяні в процесі розвитку особистості - індивідуалізації» [12, с. 102]. Область несвідомого може проявлятися в мистецтві через образи і символи, які проявляються в картинах, скульптурі, поезії, танці, музиці, літературі та інших формах мистецтва, що є проявами творчості людини. Зміст їх бере свій початок в несвідомому, яке є джерелом творчості. Наголошував, що «образи, які породжені колективним несвідомим, архитипічні; ми зустрічаємо їх в сновидіннях і фантазіях, міфах і релігіях. При їх появі ми часто відчуваємо деякий поштовх, наче нам відомо, що вони частина нас, що вони істинні і несуть в собі смисл, який ми не можемо пояснити» [12, с. 78]. Проте К.Г. Юнг не запропонував ніяких засобів для аналізу змісту несвідомого малюнків. Це зробили Й. Якобі [12] і С. Бах [12], які вперше застосували спробу навчити інших інтерпретації малюнків. Авторки вказували, що несвідоме може проектувати назовні соматичні процеси, і бути розшифрованим в малюнках [12]. Вчені основну увагу приділяли малюнку як засобу комунікації з невиліковно хворими людьми. А. Фрейд [13] використовувала малювання як допоміжний технічний засіб поряд зі сновидіннями та снами наяву при проведенні дитячого психоаналізу. Отже, розуміння символу як засобу об'єктивації несвідомого привело до розширення можливостей інтерпретації малюнків.

Г. Ферс [12] використовував як методологічну основу концепцію К.Г. Юнга, і розглядав малюнок як засіб вираження несвідомого. Вчений наголошував: «розуміння та усвідомлення того, що символи в малюнках мають джерелом несвідоме на колективному рівні, допомагає нам в пошуках

відповідей на специфічні питання, що відносяться до малюнків та їх інтерпретації» [12, с. 75]. Вчений стверджує, що універсальне та абсолютне значення тих чи інших символів може радикально змінюватися завдяки унікальному смислу, яким наділяє його піддослідний. Якщо б у піддослідного не було можливості розповісти про малюнок, смисл символу був би втрачений. При інтерпретації слід звертати увагу на такі діагностичні показники: настрій, який передав автор малюнку через зображення; що на малюнку виглядає незвичним; бар'єри, перешкоди в зображеннях на малюнку; чого не вистачає; що знаходиться в центрі малюнку; розмір та пропорції зображених об'єктів та людей; викривлення форми зображення; об'єкти, що повторюються; перспектива; порівняння з оточуючим світом. Адекватна інтерпретація окремих фрагментів може бути проведена тільки в тому випадку, якщо враховується їх взаємозв'язок з загальною конфігурацією малюнка [12]. Отже, вчений надавав великого значення символу, як засобу вивчення несвідомого, та підкреслював індивідуальність процесу символізації.

А. Менегетті [6] застосовував малюнок у своїй клінічній практиці, твердив: «Спонтанний малюнок – це ще один спосіб несвідомого, за допомогою якого воно себе проявляє. Онтопсихологія не схильна довіряти тестам, оскільки оцінка тесту замість спонтанного розкриття ситуації відбувається через фільтр монітору відхилень, стає легкою здобиччю для маніпуляцій викривленою, а внаслідок, позбавленої точності раціональності» [6, с. 321]. Пропонував для дослідження особистості та надання їй допомоги використовувати тест шести малюнків (чи психосемантичних малюнків), оскільки вони відображають ситуацію суб'єкта. А. Менегетті був противником застосування тесту Роршарха, як і інших тестів, так як вони задають механістичну установку, що перешкоджає вільному прояву психічної діяльності [6]. Вчений наголошує, що вірити слід лише тим тестам, які створює сам пацієнт: «Суб'єкт сам вибирає простір, колір, техніку виконання, придумує сюжет. Все повинно іти від суб'єкта: тільки в цьому випадку можливо провести аналіз і зробити висновок.

Нав'язуючи пацієнту певні таблиці, спогади, малюнки, штучні плями, ми самі створюємо штучні передумови. Єдиним тестом, що дійсно може відобразити реальність суб'єкта, є спонтанні малюнки, картини чи скульптурні зображення, сновидіння також являють собою спонтанний малюнок» [6, с. 322]. Проте створивши словник для тлумачення сновидінь вчений наблизився до стандартизованої інтерпретації символів.

Методика аналізу комплексу тематичних психомалюнків, розроблена доктором психологічних наук, професором Т.С. Яценко [17] є проєктивною, графічною методикою, що базується на психоаналітичному та феноменологічному підході, який передбачає розуміння малюнку самим автором. Інтерпретація малюнків здійснюється психологом на основі знань архетипів, функціональних тенденцій несвідомого та у діалозі з автором комплексу психомалюнків [17]. Аналіз комплексу тематичних психомалюнків направлений на пізнання цілісності психіки в свідомих і несвідомих проявах. Малюнки дають змогу побачити відношення до чого-небудь: теми малюнку; значимість пережитої події, яка структурує психіку; індивідуальну неповторність логіки несвідомо; як відчуває, інтерпретує реальність індивід; індивідуальний психологічний зміст; системну впорядкованість та направленість психіки; психологічні зони ризику в житті [16]. Комплекс тематичних психомалюнків направлений на позитивну дезінтеграцію та вторинну інтеграцію на вищому рівні, завдяки акценту, що ставиться на інтелектуальне пізнання та розуміння суб'єктом власної психіки, а не на емоційні переживання як в психотерапії, з метою досягнення катарсису, що може спричинити ситуативний ефект полегшення [16]. Автор малюнків наповнює кожний образ несвідомим особистісно значимим символом, який пізнається (стає свідомим) у процесі аналізу комплексу, в діалозі з психологом. Символи малюнків є посланцями несвідомого, так як породжуються механізмами психологічних захистів, які допускають у реальність, свідомість у завуальованій, символічній формі витіснене переживання, бажання і т.д.

Символи репрезентують суб'єктивний, індивідуально неповторний зміст психіки, який не можливо побачити при тестовому підході до графічної продукції. Психолог має враховувати багатозначність символіки малюнків, яка має соціальне, історичне походження (архетипи) та індивідуально пережитий досвід [17].

Висновки. Дослідивши особливості використання графічних методик, інтерпретації малюнків в психодіагностиці та психоаналізі, можна твердити, що графічні тести мають ряд переваг як в роботі з дорослими так і з дітьми. Важливим моментом у застосуванні комплексу тематичних психомалюнків в порівнянні із використанням стандартизованих графічних методик є те, що піддослідний бере участь в інтерпретації результатів своєї роботи, під час останнього головним є дотримання загальної логіки аналізу, а не інтерпретація окремих елементів малюнку. Психоаналітична інтерпретація символів забезпечує глибинно-психологічну корекцію суб'єкта, так як здійснюється у психокорекційному діалозі психолога та автора малюнку. Звернення до психоаналітичного тлумачення символів забезпечує пізнання глибинних феноменів психіки, завдяки тому, що в процесі малювання контроль, цензор свідомості слабшає, що дозволяє в тій чи іншій мірі розкритися несвідомому.

Література

1. Бурлачук Л.Ф. Исследование личности в клинической психологии (на основе метода Роршаха): Монография. – Киев: Высшая школа. Главное изд-во, 1979. – 176 с.
2. Бернс Р., Кауфман Х. Кинетический рисунок семьи. – М.: Смысл, 2000.
3. Венгер А.Л. Психологические рисуночные тесты: Иллюстрированное руководство. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 160 с.
4. Джеральд О., Гоулд П. Рисунок в психотерапии: Методическое пособие. – М.: Маркетинг, 2005. – 184 с.
5. Маховер К. Проективный рисунок человека. – М.: Смысл, 1996. – 90 с.

6. Менегетти А. Образ и бессознательное: Учебное пособие по интерпретации образов и сновидений / Пер. с итальянского – М.: ННФБ «Онтопсихология», 2000. – 448 с.
7. Носс И.Н. Диагностические возможности графического теста «Дерево» К. Коха // Вопросы психологии. – 2003. - №1. - С. 148-156.
8. Остер Д., Гоулд П. Рисунок в психотерапии. Методическое пособие для слушателей курса «Психотерапия». – М.: 2001.
9. Романова Е.С., Потемкина О.Ф. Графические методы в психологической диагностике. – М.: Дидакт, 1991. – 255 с.
10. Соловьева С.Л. Тест дерева и его применение в психодиагностике. – СПб.: МГПП «Курс», 1994.
11. Степанов С.С. Диагностика интеллекта методом рисуночного теста
12. Ферс Г.М. Тайный мир рисунка. – СПб.: Деметра, 2006. – 176 с.
13. Фрейд А. Введение в детский психоанализ; Норма и патология детского развития; «Я» и механизмы защиты: Сборник / Пер. с нем. – Мн.: ООО «Попурри», 2004. – 448 с.
14. Хоментаскас Г.Т. Семья глазами ребенка. – М.: Педагогика, 1989.
15. Соколова Е.Т. Проективные методики исследования личности. – М.: МГУ, 1980. – 68 с.
16. Яценко Т.С. Основи глибини психокорекції: феноменологія, теорія і практика: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2006. – 382 с.
17. Т.С. Яценко, М.Г. Чобітько, Т.І. Доцевич Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика (на матеріалі психоаналізу комплексу тематичних малюнків). - Черкаси: «Брама», видавець Вовчок О.Ю., - 2003. – 216 с.